

Univerzita Karlova

Fakulta Filozofická

Studijní program: Divadelní věda

Ročníková práce

Rozbitý džbán: návrat k inscenaci z roku 1987

Jméno studenta: Alisa Kim

Vedoucí práce: PhDr. Barbora Topolová, Ph.D

2024

Prohlášení

Prohlašuji,

že jsem tuto kvalifikační práci vypracovala zcela samostatně a veškerou použitou literaturu a další podkladové prameny, které jsem použila, uvádím v seznamu literatury. Práce nebyla využita k získání jakékoli akademického titulu.

V Praze dne 15.05.2025

Poděkování

Děkuji PhDr. Barboře Topolové, Ph.D., za odborné vedení této ročníkové práce.

Ráda bych také poděkovala Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a Katedře divadelní vědy za inspirativní prostředí a podporu při studiu.

Mé poděkování patří rovněž Archivu Národního divadla v Praze za vstřícnost a umožnění přístupu k cenným pramenům, které byly pro tuto práci zásadní.

Obsah

ÚVOD	5
1. HEINRICH VON KLEIST.....	6
2. TEXT JAKO ZRCADLO – DER ZERBROCHNE KRUG.....	7
3. ROZBITÝ DŽBÁN NA DIVADLENÍ SCÉNĚ	8
4. “VÍC NEŽ HUMORISTICKÝ OBRÁZEK”	9
5. HERECTVÍ.....	10
6. STŘÍPKY Z JEVIŠTĚ – SCÉNICKÉ ŘEŠENÍ A PROSTOR INSCENACE.....	13
7. V PUBLIKU (KRITIKA A VNÍMÁNÍ).....	15
ZÁVĚR.....	16
POUŽITÁ LITERATURA	17
PRAMENY	18
OBRÁZKY	19

Úvod

Impuls k této ročníkové práci vznikl během jednoho z přednáškových bloků kurzu *Moder-na a modernost v literatuře, filosofii a umění*, kde profesor Dr. phil. Josef Vojvodík mimo jiné poznamenal, že Heinrich von Kleist patří mezi autory, kteří se v českém divadelním prostředí téměř neuvádějí. Jedinou výraznou výjimkou je podle něj hra *Rozbitý džbán*. Tato poznámka ve mně okamžitě vzbudila zvědavost a otevřela řadu otázek: Proč se Kleist na českých jevištích objevuje tak málo? A proč právě *Rozbitý džbán* tvoří výjimku? Jakou má tato hra inscenační tradici v českém kontextu? A měl profesor skutečně pravdu?

Tyto otázky mě motivovaly k vlastnímu malému výzkumu. Na základě dostupných údajů z databáze Institutu umění Divadelního ústavu (IDU), která mapuje divadelní inscenace na území České republiky od roku 1945, mohu s profesorem Vojvodíkem souhlasit. *Rozbitý džbán* byl na českých scénách inscenován více než třicetkrát, zatímco druhý nejčastěji uváděný Kleistův text, *Katynka z Heilbronn*, se objevil pouze přibližně sedmkrát.

Tato práce si klade za cíl blíže se dotknout, čím je Kleistova hra *Rozbitý džbán* pro české divadlo tak přitažlivá, jak se proměňovalo její uvádění v průběhu času, a konkrétně se zaměřuje na rekonstrukci jedné z jejích významných inscenací – té z roku 1987. V analýze vycházím přitom z dostupných dobových materiálů, jako jsou interní hodnocení, externí hodnocení, tiskové recenze, fotografická dokumentace, včetně okének (snímků) z videozáznamu, které mi umožňují nahlédnout nejen do inscenačního řešení, ale také do dobového přijetí ze strany publika i kritiků.

Krátký výzkum ve mně probudil hlubší zájem o *Rozbitý džbán* a jeho scénickou realizaci. Zvláště mě zaujala inscenace z roku 1987, a to z několika důvodů. Za prvé, hra byla uvedena na Nové scéně Národního divadla – tehdy stále poměrně novém prostoru, který měl reprezentovat modernizaci divadelního provozu, ačkoliv řada původně plánovaných technických prvků nebyla funkční. Za druhé, režie se ujal hostující Alois Hajda, který spolu s Jaroslavem Králem pracoval na úpravě textu. A za třetí, dobová kritika naznačuje, že inscenace vyvolala rozporuplné reakce publika.

První kapitola práce se věnuje životu a dílu Heinricha von Kleista. Následující kapitoly se zaměřují na text samotné hry a její uvedení na jevišti. Čtvrtá kapitola pak rozebírá inscenaci z roku 1987, především herecké výkony a divácké přijetí. Zkrátka a dobře, cílem této práce je zrekonstruovat podobu *Rozbitého džbánu* na Nové scéně v roce 1987.

1. Heinrich von Kleist

Bernd Heinrich Wilhelm von Kleist se narodil 18. října 1777 ve Frankfurtu nad Odrou a dodnes patří k nejvýznamnějším německým dramatikům prvního desetiletí 19. století. Literární tvorbě se věnoval v posledních deseti letech svého poměrně krátkého života. Působil v oblasti dramatické, novelistické i publicistické tvorby a nevyhýbal se ani drobnějším poetickým formám¹.

Kleista nelze jednoznačně zařadit k určitému literárnímu směru – jednou nohou stojí v osvícenství, druhou v romantismu. Jeho tvorbu silně ovlivnilo antické drama a rovněž díla Williama Shakespeara. Právě tato rozkročenost mezi různými estetickými póly se odráží i v charakteru jeho dramát: jak poznamenává literární kritika, *“však v jedné polovině Kleistových dramát, [...], převládá “romantika””, na straně druhé nacházíme dramata, patřící “podstatnými svými částmi k linii protilehlé, [...] by se tu snad dalo užití mnohoznačného jména “klassicismus””*.²

Kleistův život byl plný nespokojenosti a pesimistických úvah. Nepochopení v literárních kruzích, neúspěch, finanční potíže a zdravotní problémy se promítly do tragického světa jeho děl. Vnitřní rozpory a pocit životní marnosti ho nakonec dovedly k zoufalému činu – v roce 1811 spáchal sebevraždu spolu se svou milenkou.

Nadčasovost Kleistovy tvorby dokládá nejen pozdní uznání, kterého se mu dostalo až po smrti, ale i skutečnost, že jeho dramata dodnes neztratila na své působivosti. Přestože za života žádnou ze svých her na jevišti neviděl a tvrdil, že netvoří pro tehdejší divadelní scénu, jeho texty prokazují hluboké porozumění divadelním principům – a právě díky tomu se stále vracejí na repertoáry divadel.³

¹ FISCHER, Otokar. *H. v. Kleist a jeho dílo*. Praha: F. Řivnáč, 1912, s. 35–36.

² FISCHER, op. cit., s. 321.

³ REEVE, William C. *Kleist on Stage: 1804–1987*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 1987. [online]. ISBN 0-7735-0941-0. Dostupné z: https://web.p.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDA0NDQyX19BTg2?sid=c19bdc96-e386-48e3-a6c9-f016e51bd4aa@redis&vid=0&format=EB&lpid=lp_vii&rid=0 [cit. 16. 5. 2025].

2. Text jako zrcadlo – Der zerbrochne Krug

Jednou z nejznámějších německých komedií je právě Kleistův Rozbitý džbán. Text existuje ve dvou verzích a je především lidovou komedií s ironickým podtextem. Bernd Fischer v úvodu k *A Companion to the Works of Heinrich von Kleist* zmiňuje, že impuls k napsání hry autor dostal skrz mědirytinu, kterou viděl během pobytu ve Švýcarsku. Kleist byl inspirován natolik, že spolu s Heinrichem Zschokkem a Ludwigem Wielandem se rozhodli každý vytvořit své vlastní literární zpracování: Zschokke slíbil napsat povídku, Wieland satiru a Kleist si zvolil formu komedie⁴.

Kleist rozehrává ironickou hru s konvencemi soudního dramatu a buduje napětí založené na dramatické ironii: zatímco postavy tápou a snaží se přijít viníkovi na stopu, divák má jasno a s pobaveným odstupem sleduje jejich marné pokusy zamaskovat pravdu.

Pokud jde o děj, hra se točí kolem soudce Adama, hlavní postavy, která je zároveň pachatelem i tím, kdo se snaží své provinění zakrýt – dokonce neváhá obvinít nevinného. Jednoho rána přichází k Adamovi písař Licht se zprávou o rozbitém džbánu vdovy Marty, která ze „zločinu“ obviňuje snoubence své dcery Evy, Ruprechta. Ten se však brání tvrzením, že v noci z ložnice jeho milenky uprchl neznámý muž, který se ji pokoušel svést. Jak uvádí Fischer, Heinrich von Kleist *„napsal Rozbitým džbánem kus, jenž od začátku až ke konci není ničím jiným nežli soudním přelíčením, ukázkou soudcovského dokazování a usvědčování, spolu též parodií na soudní rozepře“*⁵.

Za zmínku stojí i netradiční dramatická forma. Kleistova hra je jednoaktovou veselohrou, jejíž děj se odvíjí bez zřetelného přerušení a je členěn pouze na výstupy. Práce na Rozbitém džbánu probíhala v několika etapách rozložených do celého Kleistova tvůrčího období – *„byla jedním z jeho prvních literárních plánů a konečná verze vznikla až v posledním roce jeho života“*⁶.

⁴ FISCHER, Bernd. Introduction. In: *A Companion to the Works of Heinrich von Kleist*. Rochester, NY: Camden House, 2003, s. 9.

⁵ FISCHER, op. cit., s. 134.

⁶ KRÁL, Jaroslav. *Heinrich von Kleist: Rozbitý džbán*. [Divadelní program k inscenaci v Národním divadle]. Praha: Národní divadlo, 1987. Oddíl iv.

3. Rozbitý džbán na divadelní scéně

Úplně první inscenace této hry proběhla ještě za autorova života, a to pod režijním vedením Johanna Wolfganga von Goetha ve Výmaru roku 1808. Goethe se rozhodl text rozdělit do tří aktů, nicméně samotná hra předpokládá spíše nepřetržitý, plynulý děj, kde divák zná viníka od začátku a napětí vzniká v rámci jediné mnohohrstevnaté situace, která odhaluje *„dění v postavách, tajemství jejich charakterů, jejich postupné „osmyslování“ situace, která je svírá od počátku do konce, jejich reakce na ni a mravní řešení, která z ní vyvodí“*⁷. Premiéra, které se Kleist nezúčastnil, se nesetkala s větším úspěchem a očekáváním publika a Rozbitému džbánu tak *“nadlouho cestu na jeviště zatarasil[a]”*⁸.

Ačkoli má Kleistův text výrazný scénický potenciál a řadí se mezi významná díla německé veseloherní dramatiky, na českých divadelních jevištích se neobjevuje příliš často. Není to titul, který by se uváděl neustále a ve velkém, jako je tomu u některých klasických textů. Přesto si uchoval své místo coby zajímavý historický a komediální materiál a nikdy zcela nezmizel z repertoáru.

V rámci inscenační historie Rozbitého džbánu v Národním divadle v Praze předcházela inscenaci z roku 1987 pouze jediná realizace – ta z roku 1944. Režie se tehdy ujal Aleš Podhorský, překlad pořídil Miloš Hlávka a scénou navrhl Zdeněk Sklenář. Inscenace z byla navíc podpořena vynikajícími hereckými výkony tehdejších předních členů činohry – Václava Vydry, Růženy Naskové, Jana Pivce a Zdeny Baldové.

Po více než čtyřech desetiletích se do repertoáru Národního divadla vrátila Kleistova hra – a Rozbitý džbán tak znovu ožil na jevišti, tentokrát v inscenaci, která reagovala na proměněnou kulturní atmosféru 80. let. V režii režiséra Aloise Hajdy představovala výrazný pokus o soudobou realizaci klasického textu a nabídla interpretaci jeho témat v kontextu pozdně normalizační společnosti⁹.

⁷ KRÁL, op. cit., oddíl viii.

⁸ Kleistův Rozbitý džbán. Výstřižek z časopisu: rozhovor s Aloisem Hajdou. Ptal se Jindřich Černý. Uloženo v Archivu Národního divadla.

⁹ LUKEŠ, Milan. Externí hodnocení. 14.4.1987. 2 s. Uloženo v Archivu Národního divadla.

4. “Víc než humoristický obrázek”

Jedná se o komedii zasazenou do prostředí venkovského soudu, která byla v minulosti často interpretována jako jednoduchá komická detektivka. V inscenaci z roku 1987 však došlo k posunu v důrazu a interpretaci. Režisér Alois Hajda se rozhodl pro aktuální výklad textu a usiloval o to, aby z původně lehkého a humorného příběhu vytěžil jeho nadčasové a morální rozměry. Z jeho tvůrčích záměrů se dozvídáme především z inscenačního hodnocení Jaroslava Krále, Jana Hyvnara, Hany Tuháčkové a Milana Lukeše.

Z interního hodnocení inscenace, jímž byl pověřen Jan Hyvnar, hra nebyla chápána jako jednoduché odhalování viny jednoho soudce, ale jako kritika celé soudní společnosti a jejích přetvářek, masek a mechanismů. Současně režie kladla důraz na vytvoření živého a hravého divadelního prostoru, který dovoluje Adamovi být komediantem a zároveň režisérem inscenace, v níž se prolínaly prvky grotesky a lidového divadla, což mělo podpořit divákovu aktivní účast.¹⁰

Tato inscenace vznikla v době pozdního socialismu, kdy už byla ve společnosti cítit určitá změna a proměna atmosféry. Přestože stále trvala normalizace, začínala se projevovat perestrojka a kulturní prostředí si dovoľovalo víc než na začátku 80. let. Rozbitý džbán tak získal nový význam – postava soudce Adama mohla být vnímána jako obraz pokrytecké moci, která se tváří spravedlivě a vystupuje jako strážce zákona, ale ve skutečnosti sama způsobila škodu, již má soudit.

Příběh se v tomto pojetí posouvá až k tragickému rozměru, připomínajícímu oidipovskou tragédii – soudce Adam zde postupně rozplétá vlastní provinění, čímž se stává ústřední postavou s hlubší psychologickou kresbou. K významným aspektům inscenace patří také to, že tvůrci zvolili původní, delší verzi textu, jejíž závěr je bohatší na významy a umožňuje hlubší interpretaci. Druhá verze hry byla vybrána, protože oproti kratší nabízí realističtější pohled na svět a lidskou nedokonalost. Umožňuje tak inscenaci zachytit nejen pád jednotlivce, ale i širší obraz společnosti a jejího vnitřního zápasu. O tom se dozvídáme skrz poznámky dramaturga Jaroslava Krále, který se podílel nejen na dramaturgické koncepci, ale spolu s režisérem Aloisem Hajdou i na samotné úpravě textu. Jejich společným cílem bylo představit Rozbitý džbán nejen jako komedii, ale i jako sociálně kritické drama, které osloví i diváky v kontextu pozdně normalizační společnosti.¹¹

¹⁰ HYVNAR, Jan. Hodnocení inscenace ND: H. von Kleist – Rozbitý džbán [téze], s. 1–2, 12.2.1987. Uloženo v Archivu Národního divadla.

¹¹ KRÁL, op. cit., oddíl xi.

5. Herectví

Postavy v inscenaci byly záměrně vykresleny jako proměnlivé a mnohvrstevnaté typy, které v různých situacích odhalují různé tváře a společenské role, čímž se zvýraznila jejich plastickost a komplexnost.¹² Režisér Alois Hajda nevytvářel uzavřené psychologické drama, ale vystavěl scénický rámec s vlastním řádem a pravidly – jak sám poznamenal, „*komedii o zcela zvláštním, jedinečném světě, kde je možné i nemožné a uvěřitelné i neuvěřitelné*“¹³.

V tomto světě pak vědomě rozčlenil scénickou společnost do dvou autonomních celků – světa úřední byrokracie (Adama, Waltra, Lichta) a světa vesničanů (Marty, Evy, Víta, Ruprechta a dalších). Oba tyto sociální celky mají podle Hajdy vlastní vnitřní logiku, vztahovou strukturu a hierarchii hodnot, přičemž právě mezi nimi vzniká napětí, které je základem dramatické situace. Ačkoliv se zdají stát proti sobě, jejich vzájemný kontrast a konfrontace vytváří jednotu inscenačního světa.¹⁴

V této struktuře se klíčovou postavou stává rychtář Adam v podání Josefa Somra – zosobnění autority i lidovosti, zákona i svévolné improvizace. Somrův výkon v této roli působil jako dominantní prvek celého inscenačního tvaru: záměrně osciloval mezi směšností a vážností, groteskností a civilností, manipulací a charismatem, čímž ztělesňoval rozporuplnost nejen své postavy, ale i celého světa inscenace. V jeho pojetí se Adam stal nejen soudcem nad ostatními, ale i jakýmsi režisérem celé události – inscenátorem soudního procesu i aktérem vlastního pádu.¹⁵

Herci se podle mého mínění podařilo v roli soudce Adama vytvořit postavu, která sice působí směšně, ale přesto si zachovává lidskost a přesvědčivost. Nesklouzává k čisté karikatuře, ale pohybuje se v rovině jemné ironie, kterou divák vnímá spíše podprahově. Právě tahle rovnováha je krásně patrná i na fotografiích z inscenace – ať už jde o samotné snímky nebo okénka z videozáznamu, připomínající filmový pas – v jeho výrazu, držení těla i gestech je něco, co působí komicky, téměř líně, ale zároveň Somr hraje i s maskou moci – udržuje rovná záda a vzpřímenou hlavu, jako by tím chtěl potvrdit svou pozici a autoritu. Jiří Tvrzník poznamenává, že Josef Somr dává na rozdíl od většiny své postavě osobitou komickou barvu jemně nuancovaných detailů, zatímco ostatní působí buď příliš jednotvárně, anebo s hlučnou vyzývavostí, která nerespektuje jemnosti situace, jež mají tak důležitý význam pro vyznění inscenace¹⁶.

¹² HYVNAR, op. cit., s. 2.

¹³ TUHÁČKOVÁ, Hana. Zápis z inscenační porady k Rozbitému džbánu. 24.6.1986. Interní dokument. Archiv Národního divadla, fond Činohra, inv. č. 978 B, s. 2.

¹⁴ HYVNAR, op. cit., s. 2.

¹⁵ HYVNAR, op. cit., s. 2.

¹⁶ TVRZNÍK, Jiří. Kdy opět (od srdce) zatleskáme? Výstřižek z deníku *Mladá fronta*, 6.3.1987, roč. 43, č. 4. Uloženo v Archivu Národního divadla.

Josefu Somrovi byla svěřena role, jež měla jít nad rámec pouhé komiky – Hajda od něj požadoval hlubší výstavbu postavy, která by odhalila mechanismy moci a soudní nespravedlnosti. Soudce Adam se v Kleistově textu pohybuje na hranici dvou světů a nemusí být nutně vnímán jako jednoznačně negativní figura. Přesto se Somr rozhodl zdůraznit zejména komickou rovinu postavy a z rychtáře vykreslil „sympatického zloděje“ – jak je patrné i z fotografií v Archivu Národního divadla.¹⁷

Herecké výkony vedlejších postav rovněž vzbudily zajímavé ohlasy. Ludmila Kopáčová se vyjadřuje k výkonu Blanky Bohdanové v roli paní Marty Rullové s určitou výhradou – podle ní působila herečka „*poněkud příliš expresivně*“ a bylo znát, že se v tomto typu role necítí zcela jistě¹⁸. I Milan Lukeš upozorňuje, že Bohdanová se opírala spíše o stylizovanější, groteskně přepjatý projev, čímž sice dosáhla výrazného efektu, ale zároveň tím přiznala odstup od postavy, která vyžaduje větší dávku přirozené spontánnosti a lidové živosti¹⁹. Rozporuplnou reakci vyvolala i postava Lichta. Jiří Hájek hodnotil výkon Václava Postráneckého pozitivně a ocenil jeho komediální přínos²⁰. Ludmila Kopáčová však považovala jeho herectví za neuspokojivé a označila jej dokonce za „*zklamání*“²¹. Podle šéfa činohry ovšem Postránecký dokázal svou ironií a pohotovým výrazem oslovit publikum, ale jeho Licht zůstal herecky poněkud nevyužitý – chybělo větší napětí a vnitřní vývoj, který by zvýraznil jeho postavení v rámci úřední vrstvy²².

Podle hodnocení inscenace divadelního kritika Jana Hyvnara lze vnímat rozdíly také v pojetí vedlejších postav. Například u Evy si všímal rozdílu mezi hereckým pojetím Medvedecké a Kalousové – první působí více komediálně, zatímco druhá otevírá širší dramaturgické možnosti. Hyvnar rovněž upozorňuje na výkon Luby Skořepové v roli paní Brigity, která sice strávila na scéně jen krátkou chvíli, ale podle jeho slov vytvořila „*živou reakci publika, zkratku, demonstraci postavy jedním gestem*“.²³ Výstižně tento dojem doplňuje i Milan Lukeš, který oceňuje herečku za přesnou rovnováhu mezi pravdivostí projevu a komediálním nasazením. Podle něj to byl „*skvěle, slovně, pohybově i mimicky vypracovaný výstup*“²⁴.

Kritické ohlasy odhalují, že inscenace zanechala různorodý dojem – u některých diváků rezonoval především živelný ironický rytmus, jinde spíše promyšlená práce s detailem, což by mohlo souviset i s tím, že postavy v inscenaci byly záměrně vykresleny jako proměnlivé a mno-

¹⁷ KRÁL, Jaroslav. *Podklad k hodnocení inscenace Rozbitý džbán z dramaturgického hlediska*. Strojopis. [s. d.]. 6 s. Uloženo v Archivu Národního divadla.

¹⁸ KOPÁČOVÁ, Ludmila. Kleistův *Rozbitý džbán*. Výstřižek z časopisu *Tvorba*, 18.3.1987. Uloženo v Archivu Národního divadla.

¹⁹ LUKEŠ, op. cit., s. 3.

²⁰ HÁJEK, op. cit.

²¹ KOPÁČOVÁ, op. cit.

²² LUKEŠ, op. cit., s. 3.

²³ HYVNAR, op. cit., s. 4

²⁴ LUKEŠ, op. cit., s. 3.

hovorstevnaté typy, které v různých situacích odhalují různé tváře a společenské role, čímž se zvýraznila jejich plasticita a komplexnost.²⁵

²⁵ HYVNAR, op. cit., s. 2.

6. Strípky z jeviště – scénické řešení a prostor inscenace

Podle poznámek H. Tuháčkové prostor, který Dušek navrhl, byl promyšlený tak, aby umožňoval volné prolínání interiéru a exteriéru, což tehdy nebylo tak běžné. Tento princip “prosakování” tváří specifickou atmosféru – realita vesnického světa se mísí s groteskností a divadelní stylizací. Rekvizity, jako mučící nástroje, holandské dřeváky nebo ikonický džbán, vyžadovaly pečlivé zpracování, které podtrhuje aktuálnost i symbolickou rovinu inscenace.²⁶

Prostor scény v Rozbitém džbánu nepůsobí jako statické pozadí děje, ale jako živý, plastický a objemný mechanismus. Scéna je promyšleně využívána ve všech třech rozměrech – do výšky, šířky i hloubky. Vertikální rovinu oživuje například moment, kdy jedna z ženských postav vyšplhá na vyvýšenou konstrukci nad postelí a nějakou dobu tam sedí. Tato akce symbolicky rozšiřuje prostor a podtrhuje ironický charakter inscenace. Hloubka prostoru se využívá například v situacích, kdy některé postavy hrají aktivně v popředí, zatímco v zadní části scény stojí statické, ponořené do stínu, neživé, přesto přítomné figuríny. Šířka scény je naplno zapojena v rozestavení postav, které se často nacházejí současně na jejích krajích i ve středu. Tato mnohvrstevnost scénického prostoru přispívá k celkovému dojmu živého a proměnlivého světa, který herecká akce nejen obývá, ale neustále přetváří.

Scénické řešení se soustředilo na svět rychtáře Adama – uzavřený, svérázný a zároveň podivně křehký. Dominantním prvkem scény je postel, která zde neslouží jen jako kus nábytku, ale jako výrazný scénický objekt s mnoha významy. Nestává se pouze místem odpočinku, ale proměňuje se v jeviště emocí, moci a absurdity. Právě z dochovaných fotografií je patrné, jak důležitou roli postel v inscenaci hraje. Josef Somr ji využívá s velkou vynalézavostí – střídá polohy, leží, sedí, někdy dokonce stojí na posteli. Z každého gesta je cítit promyšlenost a herecká hravost. Výrazně na sebe poutá už svým umístěním a způsobem, jakým ji Somr obsazuje – často na ní sedí jako na trůnu, v postoji, který evokuje autoritu, samozřejmou převahu a jistotu moci. Postel se tak stává symbolem jeho „království“, kde vládne svými vlastními pravidly.

Tato dominance však není neměnná – v určitých momentech Adam tuto „mocenskou zónu“ sdílí, například když nabídne Walterovi sklenku a usednou vedle sebe. V těchto scénách se z postele stává prostor vyjednávání, manipulace, či dokonce předstírané důvěrnosti. Právě tato proměnlivost funkce postele podtrhuje tematickou vrstevnatost inscenace – je to místo, kde se střetává osobní s veřejným, intimní s groteskním. Zároveň tím potvrzuje mnohvrstevnou povahu celé scény. Není divu, že režisér Hajda už během zkoušek výslovně požadoval, aby byla právě postel připravena jako první.

Scénu Jan Dušek koncipoval jako otevřenou a prostupnou. Milan Lukeš ocenil její výtvarné kvality následovně:

²⁶ Inscenační porada k inscenaci Rozbitý džbán, zapsala Hana Tuháčková, 24.6.1986. Uloženo v Archivu Národního divadla.

„V souladu s dramaturgicko-režijním pojetím vyprojektoval Jan Dušek – jehož kostýmy mají žádoucí míru historické konkrétnosti i divadelní stylizace – scénu jako panoramatickou, otevřenou a prostupnou. Vedle rozhodujících scénografických prvků, důmyslně a vtipně vypracovaných, jako je zejména víceúčelové Adamovo lože, je tu však řada dalších, jejichž funkčnost inscenace nepotvrdila.“²⁷

Lukešovo hodnocení tak potvrzuje význam Adamovy postele jako scénického jádra, ale zároveň poukazuje na určitou rozkolísanost v účinnosti dalších prvků.

V interním hodnocení inscenace Jan Hyvnar charakterizuje scénu jako „mil[ou], kouzeln[ou], přitom odpovídá rež. koncepci / umožňuje div. v divadle“, a ocenil také režiséra, který „umí zabydlet prostor jako živý“. Pohyb herců v prostoru a jejich vztah ke scéně vytvářejí dojem přirozenosti a zároveň zdůrazňuje komickou a absurdní rovinu inscenace.²⁸

²⁷ LUKEŠ, op. cit., s. 4.

²⁸ HYVNAR, Jan. Hodnocení inscenace ND: H. von Kleist – Rozbitý džbán [téze], s. 1, 13.2.1987. Uloženo v Archivu Národního divadla.

7. V publiku (Kritika a vnímání)

Inscenace Rozbitého džbánu vyvolala ve své době různorodé kritické ohlasy – od velmi pozitivních hodnocení až po silně kritické soudy, přičemž některé recenze si navzájem i zásadně odporují.

K nejpozitivnějším recenzím patří článek Jiřího Hájka v Rudém právu, který označil inscenaci za jednu „z nejlepších inscenací činohry ND nového období“ a ocenil Hajdovu „*myšlenkově pronikavou koncepci*“ i herecký výkon Josefa Somra, jenž podle něj podal „jednu ze svých životních rolí“²⁹. Vyzdvihl také výrazný společenskokritický rozměr inscenace a ocenil příspěvky I. Skořepové, M. Vašuta a N. Kalousové. Také Josef Pávek (Práce) mluví o „*hereckém koncertu homogenního kolektivu*“ a považuje inscenaci za jednu z nejpozoruhodnějších soudobých produkcí³⁰.

Oproti tomu Mladá fronta a Zemědělské noviny kritizují režijní pojetí jako konvenční, bez odvahy k modernějším inscenačním postupům^{31,32}. Kritici zde upozorňují na schematismus v herectví a nevyužitý potenciál a aktuálnost hry. Například recenzentka Zemědělských novin označila inscenaci za „*žánrový obrázek*“ s „*nevzrušivou atmosférou*“, který spíše než silnou výpověď přináší „*násilně ovlivněnou akci a názorné grimasy*“³³.

Celkově lze tedy na základě dochovaných recenzí z archivu Národního divadla konstatovat, že inscenace vyvolala širokou škálu reakcí a byla přijata spíše rozporně: její potenciál a některé herecké výkony (zejména Somr, Skořepová, Kalousová) byly oceňovány, zatímco celková soudržnost a jednota se staly předmětem kritiky a hodnocení inscenace. V některých případech zazníval názor, že inscenace nevyužila plně možnosti, které text a soudobý kontext nabízely. Kritik Mladé fronty to shrnul slovy: „*Snaha o vnější efektnost nepřekryje zcela konvenční pojetí.*“³⁴.

²⁹ HÁJEK, Jiří. Víc než humoristický obrázek. Výstřižek z časopisu *Rudé právo*, 20.2.1987. Uloženo v Archivu Národního divadla.

³⁰ PÁVEK, Josef. Rozbitý džbán na Nové scéně. Výstřižek z časopisu *Práce*, 10.3.1987. Uloženo v Archivu Národního divadla.

³¹ TVRZNÍK, op. cit.

³² Nepodařený návrat. Výstřižek z časopisu *Zemědělské noviny*, 10.11.1987. Uloženo v Archivu Národního divadla.

³³ Nepodařený návrat, op. cit.

³⁴ TVRZNÍK, op. cit.

Závěr

Při psaní této práce jsem měla k dispozici poměrně různorodé spektrum pramenů – od recenzí a hodnocení inscenace přes divadelní programy až po fotografie a obrazovou sekvenci. Přesto nebylo snadné dojít ke konkrétní představě o podobě a působení inscenace. Právě rozporuplnost těchto zdrojů často spíše komplikovala, než usnadňovala rekonstrukci jejího celkového vyznění. O to cennější pro mě bylo sledovat konkrétní vizuální stopy, především sekvenci snímků, které po inscenaci zůstaly.

Hajdovo nastudování Rozbitého džbánu samo o sobě nebylo nějakým velkým milníkem v rámci Národního divadla, ale inscenace představovala určitý a důležitý stupeň na cestě k postupnému a systematickému proměňování divadla pod vedením tehdejšího šéfa činohry Milana Lukeše.

Podle tehdejších hodnocení se jednalo o poctivé, profesně zvládnuté představení s jistým režijním názorem. Přesto inscenace narážela na určitá omezení – některé významy zůstávaly v pozadí, chybělo jasnější rozlišení důležitých a méně důležitých bodů. Navzdory tomu je však cenná a přínosná zejména svou důslednou prací s dramatickým textem, důrazem na vypracování jednotlivých situací i snahou sjednotit herecký projev. Jak sám Milan Lukeš píše, šlo o „úsilí sjednocovat současné herectví činohry ND a posunovat je za horizont konvence, přibližnosti a psychologického realismu“.³⁵

³⁵ LUKEŠ, op.cit., 4 s.

POUŽITÁ LITERATURA

FISCHER, Otokar. *H. v. Kleist a jeho dílo*. Praha: F. Řivnáč, 1912, s. 35–36, 134.

FISCHER, Bernd, ed. *A Companion to the Works of Heinrich von Kleist*. Rochester, NY: Camden House, 2003, s. 9.

KLEIST, Heinrich von. *Rytina, z níž se zrodila hra. Neuveřejněná předmluva ke knižnímu vydání Rozbitého džbánu*. Přeložil neuveden. In: *Rozbitý džbán*. Praha: Národní divadlo, [1987?], neustránkováno.

REEVE, William C. *Kleist on stage: 1804–1987*. Montreal: McGill-Queen's University Press, [online]. ISBN 0-7735-0941-0. Dostupné z: https://web.p.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDA0NDQyX19BTg2?sid=c19bdc96-e386-48e3-a6c9-f016e51bd4aa@redis&vid=0&format=EB&lpid=lp_vii&rid=0 [cit. 2024-05-16].

KRÁL, Jaroslav. *Heinrich von Kleist: Rozbitý džbán*. [Divadelní program k inscenaci v Národním divadle]. Praha: Národní divadlo, 1987.

PRAMENY

Kleistův Rozbitý džbán. Výstřížek z časopisu: rozhovor s Aloisem Hajdou. Ptal se Jindřich Černý. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

HYVNAR, Jan. Hodnocení inscenace ND: *H. von Kleist – Rozbitý džbán* [téze], s. 1–2, s. 4, 12. 2. 1987. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

TVRZNÍK, Jiří. *Kdy opět (od srdce) zatleskáme?* Výstřížek z časopisu Mladá fronta, 6. 3. 1987, roč. 43, č. 4. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

KRÁL, Jaroslav. *Podklad k hodnocení inscenace Rozbitý džbán z dramaturgického hlediska*. Strojopis. [s. d.]. 6 s. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

TUHÁČKOVÁ, Hana. *Zápis z inscenační porady k Rozbitému džbánu*. 24. 6. 1986. Interní dokument. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra, č. 978 b.

HYVNAR, Jan. Hodnocení inscenace ND: *H. von Kleist – Rozbitý džbán* [téze], s. 1, 13. 2. 1987. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

HÁJEK, Jiří. *Víc než humoristický obrázek*. Výstřížek z časopisu Rudé právo, 20. 2. 1987. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

Nepodařený návrat. Výstřížek z časopisu Zemědělské noviny, 10. 11. 1987. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

KOPÁČOVÁ, Ludmila. *Kleistův Rozbitý džbán*. Výstřížek z časopisu Tvorba, 18.3.1987. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

PAVEK, Josef. *Rozbitý džbán na Nové scéně*. Výstřížek z časopisu Práce, 10.3.1987. Uloženo v Archivu Národního divadla.

LUKEŠ, Milan. Externí hodnocení inscenace. Strojopis. 14. 4. 1987. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

Rozhovor se zasloužilou umělkyní Blankou Bohdanovou. Výstřížek z časopisu Mladá fronta, Praha, 2. 11. 1987. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

KÖNIGSMARK, Václav. *Hra s pravdou a lží*. Výstřížek z časopisu Scéna, roč. 1987, č. neznámé, vyd. 29. 6. 1987. Uloženo v Archivu Národního divadla, fond Činohra ND, sign. č. 978 b.

Obrázky

Obrázek 1.
Rozbitý džbán – 05.02.1987
Zdroj: Archiv ND

Obrázek 2.
Rozbitý džbán - 05.02.1987, Jan Dušek - reprodukce návrhu scény
Foto: Jan Dušek
Zdroj: Archiv ND

Obrázek 3.

Rozbitý džbán - 05.02.1987 (Josef Somr, Václav Postránecký)

Foto: Oldřich Pernica

Zdroj: Archiv ND

Obrázek 4.

Rozbitý džbán - 05.02.1987 (Martin Růžek, Taťjana Medvecká, Josef Somr, Marek Vašut)

Foto: Oldřich Pernica

Zdroj: Archiv ND